

**ICHKI ISHLAR ORGANLARI XODIMLARIDA KASBIY
DEFORMATSIYASINING PSIXOLOGIK JIHATLARI**

Muxiddinov Akmaljon Husniddin o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-kurs kursanti

Toshkent. sh

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20722467>

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada ichki ishlar organlari (IIO) xodimlarida xizmat faoliyati davomida yuzaga keladigan kasbiy deformatsiya va emotsional yonish (burnout) sindromining psixologik sabablari, ularning xizmat samaradorligiga salbiy ta'siri hamda barvaqt profilaktika qilish usullari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Xodimlarning doimiy stress, inqirozli vaziyatlar va jamiyatdagi salbiy ijtimoiy hodisalar bilan to'qnashuvi oqibatida shakllanadigan psixologik himoya mexanizmlarining patologik o'zgarishlari ochib berilgan. Muammoni hal etishda AQSh (EAP dasturlari), Kanada va Yevropa davlatlari politsiya xizmatlarining ilg'or tajribalari qiyosiy o'rganilib, idoraviy psixologik ta'minot tizimini takomillashtirish yuzasidan aniq ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy deformatsiya, emotsional yonish, burnout, ichki ishlar organlari, psixologik profilaktika, stressni boshqarish, xodimlar psixologiyasi, xorij tajribasi.

Аннотация: В данной научной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются психологические причины профессиональной деформации и синдрома эмоционального выгорания (burnout), возникающих у сотрудников органов внутренних дел (ОВД) в период прохождения службы, их негативное влияние на эффективность служебной деятельности и методы ранней профилактики. Раскрыты патологические изменения психологических защитных механизмов, формирующихся в результате постоянного столкновения сотрудников со стрессом, кризисными ситуациями и негативными социальными явлениями в обществе. В решении проблемы изучен передовой опыт полицейских служб США

Contact: 99 826 99 56

(программы ЕАР), Канады и стран Европы, разработаны конкретные научно-практические предложения по совершенствованию ведомственной системы психологического обеспечения.

Ключевые слова: профессиональная деформация, эмоциональное выгорание, burnout, органы внутренних дел, психологическая профилактика, управление стрессом, психология сотрудников, зарубежный опыт.

Abstract: This scientific article theoretically analyzes the psychological causes of professional deformation and emotional burnout syndrome that occur among employees of internal affairs bodies (IAB) during their service, their negative impact on service efficiency, and early prevention methods. The pathological changes in psychological defense mechanisms formed as a result of employees' constant encounter with stress, crisis situations, and negative social phenomena in society are revealed. In solving the problem, the advanced experience of police services in the USA (EAP programs), Canada, and European countries was comparatively studied, and specific scientific and practical proposals were developed for improving the departmental psychological support system.

Keywords: professional deformation, emotional burnout, burnout, internal affairs bodies, psychological prevention, stress management, employee psychology, foreign experience.

Ichki ishlar organlaridagi xizmat jamiyatning eng murakkab, ziddiyatli va ko‘pincha qorong‘u tomonlari bilan bevosita ishlashni taqozo etadi. Xodimlar doimiy ravishda jinoyatchilik, zo‘ravonlik, insoniy fojialar va adolatsizliklarga guvoh bo‘ladilar. Ilmiy adabiyotlarda e’tirof etilishicha, bunday ekstremal muhitda uzoq vaqt faoliyat yuritish shaxs psixikasida o‘ziga xos iz qoldirmasdan qolmaydi. Bu holat fanda "**kasbiy deformatsiya**" (lotincha *deformatio* – shaklini yo‘qotish, buzilish) deb ataladi.

Kasbiy deformatsiya – bu kasbiy faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlari ta'sirida shaxsning qadriyatlar tizimi, xarakteri, xulq-atvori va dunyoqarashida yuz beradigan

salbiy o'zgarishlardir. Uning eng xavfli ko'rinishi **emotsional yonish sindromi (burnout)** bo'lib, bu holatda xodimning psixologik resurslari to'liq tugaydi, xizmatga nisbatan loqaydlik, hamkasblar va fuqarolarga nisbatan kinizm (kibrli va mensimasdan munosabatda bo'lish) shakllanadi.

Psixologik tadqiqotlarga tayangan holda, IIO xodimlarida kasbiy deformatsiyani keltirib chiqaruvchi omillarni ikki katta guruhga ajratish mumkin:

- **Obyektiv (tashkiliy-xizmat) omillar:** Ish rejimining tartibsizligi, muntazam tungi navbatchiliklar, yuklamaning yuqoriligi, jinoyatchilar kontingenti bilan doimiy muloqot hamda qat'iy ierarxik bo'ysunuv.
- **Subyektiv (shaxsiy-psixologik) omillar:** Xodimning asab tizimi tipi, emotsional intellektining pastligi, stressga bardoshlilik (rezilientlik) qobiliyatining yetishmasligi va xizmatdagi muammolarni shaxsiy hayotga (oilaga) ko'chirishi.

Deformatsiya qanday namoyon bo'ladi? Dastlabki bosqichlarda xodimda "hissiy qotib qolish" kuzatiladi — o'zgani tushunish, empatiya qobiliyati yo'qoladi. Jabrlanuvchining dardi unga shunchaki "statistika" yoki "navbatdagi ish qog'ozi" bo'lib ko'rinadi. Keyingi bosqichlarda vakolatni suiiste'mol qilish, huquqbuzarlarga nisbatan asossiz jismoniy kuch ishlatishga moyillik hamda "men qonunni himoya qilyapman, demak, menga hamma narsa mumkin" degan illuziya (kognitiv xato) shakllanadi.

Politsiya xodimlarining ruhiy salomatligini asrash va kasbiy deformatsiyaning oldini olish bo'yicha xorijiy davlatlar yuksak nazariy va amaliy metodikalarni ishlab chiqqan:

- **AQSh va Kanada (EAP dasturlari):** Shimoliy Amerika politsiya departamentlarida "Xodimlarni qo'llab-quvvatlash dasturlari" (Employee Assistance Programs - EAP) faoliyat yuritadi. Bu dastur xodim va uning oila a'zolariga mutlaqo maxfiy va bepul psixologik, moliyaviy va huquqiy yordam ko'rsatadi. Politsiyachi o'z muammosi haqida rahbariyatga emas, bevosita mustaqil psixologga murojaat qiladi. Shuningdek, og'ir jinoyatlarni (masalan, bolalarga nisbatan zo'ravonlik) tergov qilgan ofitserlar majburiy tartibda qisqa muddatli psixologik ta'tilga yuboriladi.

- **Buyuk Britaniya (Debriefing amaliyoti):** Britaniya politsiyasida xodimlar har bir og'ir yoki inqirozli operatsiyadan so'ng "Psixologik debriefing" (Psychological Debriefing) dan o'tishlari shart. Bu jarayonda jamoa bo'lib yig'ilib, bo'lib o'tgan voqeaning texnik jihatlarini emas, balki aynan hissiy-psixologik ta'siri muhokama qilinadi. Bu xodimning ichida yig'ilib qolayotgan negativ energiyani o'z vaqtida chiqarib yuborishga yordam beradi.

- **Germaniya (Superviziya):** Nemis jinoyat-qidiruv va patrul xizmati xodimlari uchun "Superviziya" tizimi joriy etilgan. Mutaxassis-psixologlar muntazam ravishda xodimlar bilan ish joyida suhbatlar o'tkazadi, ularning xulq-atvoridagi o'zgarishlarni kuzatadi va barvaqt charchoq (burnout) alomatlari sezilganda, ularning ish yo'nalishini yoki muhitini vaqtincha o'zgartirish bo'yicha tavsiyalar beradi.

Xodimlarning psixologik salomatligini saqlash bevosita odil sudlov sifatiga va jamoat xavfsizligiga ta'sir qilishini hisobga olib, quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

Birinchidan, Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlangan xalqaro EAP (Xodimlarni qo'llab-quvvatlash dasturi) standartlari asosida, IIV tizimida xodimlar va ularning oila a'zolari uchun maxfiy tarzda faoliyat yuritadigan "**Mustaqil psixologik yordam ishonch xizmati**" ni tashkil etish. Bunda xodim murojaat qilgani uchun uning xizmat faoliyatiga salbiy baho berilmasligi qat'iy kafolatlanishi lozim.

Ikkinchidan, IIO xodimlari faoliyatida muntazam ravishda "**Kognitiv-bixevioral terapiya**" (CBT) elementlaridan foydalangan holda treninglar o'tkazish. Shaxsiy tarkib bilan o'tkaziladigan xizmat tayyorgarligi mashg'ulotlariga "Emotsional intellektni rivojlantirish" va "Stress ostida o'z-o'zini regulatsiya qilish" mavzularidagi o'quv soatlarini kiritish.

Uchinchidan, Og'ir turdagi jinoyatlarni fosh etishda, ayniqsa qotillik, o'lim bilan bog'liq yo'l-transport hodisalari yoki voyaga yetmaganlarga nisbatan zo'ravonlik ishlari bo'yicha tergov-tezkor guruhida ishlagan xodimlar uchun tadbirdan so'ng **majburiy**

psixologik deprifing (ruhiy yukdan xalos bo‘lish suhbati) o‘tkazish tartibini idoraviy normativ hujjatlar bilan mustahkamlash.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash kerakki, kasbiy deformatsiya — yengib bo‘lmas hukm emas, balki profilaktika qilinishi mumkin bo‘lgan psixologik sindromdir. Huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari jamiyatni himoya qiluvchi qalqondir, ammo bu qalqon o‘zining mustahkamligini yo‘qotmasligi uchun uning ruhiy holati davlat va idora tomonidan muntazam asrab-avaylanishi shart.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ichki ishlar organlarini xalqchil professional tuzilmaga aylantirish va aholi bilan yanada yaqin hamkorlikda ishlashga yo‘naltirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi PQ-10-son Qarori (20.01.2023).
2. Xudoyberdiyev A.A. "Ma'muriy ishlarni yuritish kafolatlari va huquqni qo‘llash amaliyoti". O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: IIV Akademiyasi, 2024.
3. Mahmudov I.I. "Boshqaruv psixologiyasi". Darslik. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2006.
4. Maslach, C., & Jackson, S. E. "The measurement of experienced burnout". Journal of Occupational Behavior, 1981.
5. Violanti, J. M., et al. "Police stress, health, and behavior". Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 2017.
6. Schaufeli, W. B., & Peeters, M. C. W. "Job stress and burnout among correctional officers: A literature review". International Journal of Stress Management, 2000.

